

**80. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2022**

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
LATVIJAS VĒSTURES
INSTITŪTS**

LU 80. starptautiskās zinātniskās konferences

sekcijas

**Sabiedrība Latvijas teritorijā: saskarsmes
un procesi vēsturē**

TĒZES

2022. gada 3. un 4. marts

Rīga, 2022

Anotācija

Krājumā apkopotas 2021. gada 3. un 4. martā Latvijas Universitātes 80. Starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta organizētās sekcijas “Sabiedrība Latvijas teritorijā: saskarsmes un procesi vēsturē” nolasīto referātu tēzes. Tēzēs atspoguļojas LU Latvijas vēstures institūta, Latvijas Nacionālās bibliotēkas, Turaidas muzejrezervāta un Latvijas Okupācijas muzeja vēsturnieku, arheologu un etnologu ieguldījums aktuālu vēstures jautājumu izpētē.

Arheologu pētījumos atklājas ar importēto keramiku saistīti izcelsmes un izplatības jautājumi, kā arī Turaidas Baznīckalna arheoloģiskās izpētes rezultāti. 17.–19. gadsimta latviešu zemnieku vēstures pētniecība veltīta Dinaburgas jezuītu arhīva materiālos atrodamajām ziņām, mobilitātei un ekonomiskās darbības daudzveidībai, sieviešu tradicionālajam apģērbam un tā rekonstrukcijas iespējām. Izvērtēta arī Rīgā rezidējoša britu tirgotāja darbība un apgaismības un vēstures jautājumi literatūrā. Analizētas arhīvu liecības par rekrutēto ģimenēm un fotogrāfijas kā zemnieku apģērba izpētes avots. Ar presē publicētās informācijas palīdzību analizēts Rīgas 700. jubilejas programmā ietvertā afrikāņu uzveduma un padomju okupācijas Latvijas reģionos atspoguļojums. Referātos analizētas nacistu akcijas psihiski slimo pacientu iznīcināšanā, VDK un milicijas izmantotās kontroles metodes, latviešu trimdas politiskās darbības aspekti un sociālās atmiņas mobilizācijas instrumenti Krievijā. Konferencē iekļautie referāti atspoguļo vēsturnieku jaunāko veikumu, kurā atklājas Latvijas vēsturē nozīmīgu saskarsmju un procesu izpēte.

Summary

This volume brings together the abstracts of papers presented at the session “Society in the Territory of Latvia: Contacts and Processes in History” held by the Institute of Latvian History, University of Latvia on 3–4 March 2022 in the frame of the 80th International Scientific Conference of the University of Latvia. The abstracts reflect the contribution by historians, archaeologists and ethnologists from the Institute of Latvian History, University of Latvia, National Library of Latvia, Specially Protected Cultural Monument – Turaida Museum Reserve, and the Museum of the Occupation of Latvia to the study of topical issues in history.

Archaeological research reveals issues of origin and distribution related to imported ceramics, as well as the results of archaeological research at Turaida Church Hill. The research of the history of Latvian peasants of the 17th–19th century is dedicated to the information found in the materials of the Jesuit archives of Dünaburg, mobility and diversity of economic activities, women's traditional clothing and the possibilities of its reconstruction. The activities of a British merchant resident in Riga and issues of enlightenment and history in the literature have also been assessed. Archival evidence of the families of the recruits and photographs as a source of research on peasants' clothing have been analyzed. With the help of information published in the press, the reflection of the performance of Africans' troupe in the 700th anniversary program of Riga, and the Soviet occupation in the regions of Latvia has been investigated. The reports analyze the Nazi actions in the extermination of mentally ill patients, the control methods used by the KGB and the militia, aspects of the political activities of the Latvians in exile and the tools of social memory mobilization in Russia. The reports included in the conference reflect the latest achievements of historians, in which the research of contacts and processes important in the history of Latvia is revealed.

Sekcijas rīcības komiteja: Ieva Pīgozne, Ilze Boldāne-Zeļenkova, Kristīne Beķere,
Ginta Ieva Bikše

Krājuma sastādītāja: Ieva Pīgozne

Tehniskā redaktore: Elita Egle

© Tēžu autori, 2022
© Latvijas Universitāte, 2022

SATURS

Ieva OSE, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Importa akmensmasas keramika Latvijā 13.–16. gs. – dažas atziņas par izcelsmi un izplatību	4. lpp.
Egils JEMEĻJANOVŠ, <i>Īpaši aizsargājamais kultūras piemineklis – Turaidas muzejrezervāts</i>	Turaidas Baznīckalna arheoloģiskā izpēte un tās rezultāti	5. lpp.
Tatjana BOGDANOVIČA, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Latviešu zemnieki Inflantijā Dinaburgas rezidences jezuītu arhīva materiālos	6. lpp.
Gvido STRAUBE, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Zemnieku mobilitāte 17.–18. gs. un ekonomiskā daudzveidība	7. lpp.
Jānis STEPINŠ, <i>neatkarīgais pētnieks</i>	Rīgā 18. gadsimtā rezidējoša britu tirgotāja kontakti un tirdzniecības partneri	8. lpp.
Anete KARLSONE, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Ieskats 18. gadsimta otrās puses un 19. gadsimta sākuma Vidzemes sieviešu tradicionālā apģērba izpētē un tā rekonstrukcijas iespējās	9. lpp.
Mārtiņš MINTAURS, Pauls DAJA, <i>Latvijas Nacionālā bibliotēka</i>	Konrāda Šulca “Kurzemes stāstu grāmata” (1832): apgaismība un vēsture	10. lpp.
Anita ČERPINSKA, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Rekrutēto ģimenes Baltijas guberņās 19. gadsimtā: saglabājušies dokumenti un izpētes iespējas	11. lpp.
Ieva PĪGOZNE, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Fotogrāfiju nozīme zemnieku 19. gadsimta apģērba vēstures pētniecībā. Krustpils piemērs	12. lpp.
Ilze BOLDĀNE-ZEĻENKOVA, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Dahomejas amazones Rīgas 700. jubilejas svinībās: “pasākuma nagla” vai vulgāra izklaide?	13. lpp.
Daina BLEIERE, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Okupācija Latvijas provincē reģionālās un vietējās preses skatījumā (17.06.–05.08.1940.)	14. lpp.
Lelde NEIMANE, <i>Latvijas Universitāte, Latvijas Okupācijas muzejs</i>	Informācijas un dezinformācijas nozīme 1941. gada 14. jūnija deportēto dzīves gaitās līdz atbrīvošanai no nometinājuma	15. lpp.
Uldis KRĒSLIŅŠ, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Ārstējošā personāla līdzdalība psihiski slimo pacientu iznīcināšanas akcijās nacistu okupācijas laikā Latvijā: Emīlijas Intenbergas gadījums	16. lpp.
Ineta LIPŠA, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Padomju sieviešu un ārzemnieku kontakti: VDK un milicijas izmantotās kontroles metodes padomju Latvijā 20. gadsimta 60. gados	17. lpp.
Kristīne BEĶERE, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Cilvēktiesību neievērošana PSRS kā arguments latviešu trimdas politiskajā darbībā 20. gadsimta 70. un 80. gados	18. lpp.
Ainārs LERHIS, <i>LU Latvijas vēstures institūts</i> Inese GRUMOLTE-LERHE	Sociālās atmiņas mobilizācijas instrumenti Krievijā un šo procesu ietekme Latvijā	19. lpp.
Sekcijas programma		20. lpp.

IMPORTA AKMENSMAŠAS KERAMIKA LATVIJĀ 13.–16. GS. – DAŽAS ATZIŅAS PAR IZCELSMI UN IZPLATĪBU*

Dr. hist. Ieva OSE

LU Latvijas vēstures institūts

Latvijas viduslaiku pilīs un pilsētās 20. gs. otrās puses arheoloģiskajos pētījumos iegūtie masveida atradumi ir 13.–16. gs. importa akmensmasas keramikas lauskas. Īsi pieminējumi arheologu ikgadējo atskaišu ziņojumos liecina, ka to skaits mērāms daudzos tūkstošos. Līdz šim detalizētāk pētīta un publicēta ir tikai daļa atradumu no Rīgas un Turaidas pils.

Lai iegūtu priekšstatu par akmensmasas keramikas izcelsmi un izplatību, Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krātuvē tika izskatītas astoņu pilsdrupu (Altenes, Alūksnes, Āraišu, Bauskas, Cēsu, Ikšķiles, Salaspils, Sēlpils) arheoloģiskajos izrakumos atrastās keramikas kolekcijas. Izmantojot vācu akmensmasas keramikai veltīto literatūru, noteiktas Latvijas atradumu izgatavošanas vietas un aptuvens datējums. Lielākoties imports nācis no Reinzemes – Zīgburgas, Ķelnes, Rārenes, Frehenes, Vestervaldes podnieku darbnīcām, bet dažas Altenes pilsdrupās atrastas lauskas liecina par izcelsmi no Saksija reģiona.

Latvijas teritorijā akmensmasa ieviesta, sākot no 13. gs., bet sevišķi lielā skaitā tas noticis 16. gs. Tad sastop lielāko daudzveidību, īpaši Rīgā, kas bija galvenais importa galapunkts. No Rīgas tālāk akmensmasas trauki vesti pa ūdensceļiem, jo tie ievērojamā daudzumā atrasti pilīs pie Daugavas (Ikšķile, Salaspils, Sēlpils, Altene), Gaujas (Turaida, Cēsis) un Lielupes (Bauska) – tie ir 5–12%, bet Altenē pat 45% no keramikas kopskaita.

Tālu iekšzemē celtās pilīs akmensmasas trauki nokļuva pavisam maz – Rēzeknē un Ludzā tie ir tikai 0,5–2,4% no keramikas kopskaita. Minētais procentuālais sadalījums atrodams arheologu atskaitēs, bet tas attiecas uz vairākus gadsimtus garu attiecīgā pieminekļa apdzīvotības laiku. Kā parāda dati arheoloģes Zigrīdas Apalas atskaitēs, Cēsu pilī atsevišķās izrakumu sezonās atrastās akmensmasas daudzums krasi mainījies. Vidēji tas ir 9–15%, bet 16. gs. slāņos pat līdz 58%.

Turpmāk veicot padziļinātu izpēti, pievērsoties atsevišķu piļu izrakumos iegūto keramikas kolekciju sīkai izvērtēšanai, priekšstats par šo trauku grupu varētu tikt precizēts.

---

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85) ietvaros.

TURIDAS BAZNĪCKALNA ARHEOLOĢISKĀ IZPĒTE UN TĀS REZULTĀTI

Egils JEMEĻJANOVŠ

Īpaši aizsargājamais kultūras piemineklis –

Turaidas muzejrezervāts

Turaidas muzejrezervāts no 2017. gada ir atsācis Turaidas Baznīckalna – Viduslaiku kapsētas (Valsts aizs. Nr. 2148) arheoloģisko izpēti. Tā saistīta ar vajadzību noteikt kādreizējās kapsētas senās robežas un to aptverošā žoga atrašanās vietu, jo paredzēts nākotnē to atjaunot sākotnējā vietā un izskatā.

Vienīgais avots, pēc kura var spriest par senā žoga izskatu un aptuveno atrašanās vietu, ir 17. gs. otrās puses zviedru plāns, kurā tas attēlots kā stāvkoku nožogojums ar salīdzinoši grezniem vārtiem baznīcas priekšā. Baznīckalna dienvidu un rietumu pusēs kapsētas robežas nosakāmas pēc kalna reljefa, austrumu un īpaši ziemeļu pusēs nogāzes ir lēzenas un pārveidotas, tādēļ te bija nepieciešams veikt izrakumus.

Pirmo reizi kapsēta pieminēta 1582. gada poļu revīzijas protokolos.

Pirmie arheoloģiskie pētījumi Baznīckalnā un baznīcas iekštelpā notika 1969.–1971. gadā Dairas Kleperes vadībā. Tika izpētīts 90 m² laukums baznīcas Z pusē, kur konstatēti 13.–17./18. gs. 45 apbedījumi. Vairāki apbedījumi atsegti arī baznīcas iekštelpā.

Apbedīšana baznīcas iekšienē un ap to turpinājusies līdz 1772. gada beigām.

Uzsākot izrakumus kalna nogāzē pie tā DA stūra, zemes virskārtā tika konstatēti atsevišķi kauli un četras 15.–16. gs. saktas, arī trīs 14. gs. brakteāti. Ap 80–90 cm dziļumā seši apbedījumi – 2 vīrieši, 2 sievietes un 2 bērni. Ap 10 gadus vecam bērnam kauli bija stipri bojāti no tuberkulozes (osteoloģisko materiālu noteica Dr. hist. Guntis Gerhards un PhD Elīna Pētersone-Gordina).

Kalna ZA stūrī nogāzes vidū konstatēja 3 apbedījumus, kuri, kā vēlāk noskaidrojās, šeit bija tālākie uz Z esošie apbedījumi. Virs tiem uzjauktas četras 16./17. gs monētas (apbed. 2 vīrieši, 1 sieviete).

2020.–2021. gadā tika pārbaudīta kalna Z nogāze un laukums uz Z no tās, lai pārbaudītu, vai kapsēta neturpinās tālāk.

Te apbedījumi netika konstatēti, laukums bija pielīdzināts, uzberot viduslaiku būvgružus no pils. Žoga paliekas netika konstatētas, domājams, tās satrudējušas un vēlāk noartas.

Žogu atjaunojot, par paraugu būs jāņem tā laika, ticamāk, Johana Kristofa Broces (1742–1823) zīmējumi.

LATVIEŠU ZEMNIEKI INFLANTIJĀ DINABURGAS REZIDENCES JEZUĪTU ARHĪVA MATERIĀLOS*

Tatjana BOGDANOVIČA

LU Latvijas vēstures institūts

1940.–1941. gadā krājumā “Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa arhīvos” tika publicēts Dinaburgas jezuītu arhīvs. Precīzāk, tā oriģinālu noraksti, kas glabājas Romas jezuītu kūrījas arhīvā. 19. gadsimta sākumā Dinaburgas jezuītu rezidences arhīvs gāja bojā ugunsgrēka laikā. Arhīvs satur dažāda veida dokumentus: ikgadējās atskaites, personu rādītājus, aktus, vēstules utt. Latviešu zemnieku pētniecībā lielākā nozīme ir ikgadējam atskaitēm: *Historia residentiae Dunaburgensis* un *Litterae annuae residentia Dunaburgensis*. Pētnieku rīcībā ir atskaites par laikposmu no 1634. gada līdz 1809. gadam.

Arhīva dokumentu satura statistiskā apstrāde rāda, ka rezidences pastāvēšanas laikā (1630–1761) zemnieki atskaitēs pieminēti 57 reizes, galvenokārt – *Litterae annuae residentia Dunaburgensis*. Pēc pieminēšanas biežuma zemnieku tēma ieņem otro vietu (pirmā ir Dinaburgas jezuītu garīgā darbība), kas liecina par tēmas nozīmīgumu jezuītiem. Vislielākā zemnieku pieminēšanas intensitāte atklāta pirmajos 10 rezidences pastāvēšanas gados. Turpmākajos gados, šai sociālajai grupai pakāpeniski pievēršoties katolicismam, pieminēšanas skaits samazinās.

Tematikas ziņā atskaitēs dominē informācija par zemnieku reliģiskajiem priekšstatiem un zemnieku konversijas gadījumiem. Spriežot pēc atskaitēm, 17.–18. gadsimtā zemnieku reliģiskajā dzīvē dominēja “divticība” – kristietības un pagānu kultu prakse, un tikai neliela zemnieku daļa bija praktizējoši luterāņi vai katoļi.

Rakstot par zemniekiem, jezuīti galvenokārt piemin viņu sociālo statusu un konfesionālo piederību. Etnonīms *lotavicus* lietots vien dažas reizes, kas liecina, ka jezuītus vismazāk interesēja zemnieku etniskā izcelsme. Tropu statistiskā analīze, kas izmantota zemnieku raksturošanai, liecina par līdzjutību no jezuītu puses, kas izteikta tikai sakarā ar konkrētu tēmu, proti – zemnieku pieķeršanos pagānu kultiem. Šis fakts apbēdina jezuītus, jo tādā gadījumā, viņuprāt, zemnieku dvēseles netiks atpestītas.

Dinaburgas rezidences jezuītu atskaites, lai gan sniedz tikai fragmentāru informāciju par latviešu zemniekiem, šobrīd ir vienīgais avotu komplekss, kas liecina par 17. gadsimta zemnieku dzīves realitāti šajā apvidū.

---

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85) ietvaros.

ZEMNIEKU MOBILITĀTE 17.–18. GS. UN EKONOMISKĀ DAUDZVEIDĪBA *

Dr. hist. Gvido STRAUBE

LU Latvijas vēstures institūts

Lai arī 17. un 18. gs. zemniecība Latvijas teritorijā savā totālajā vairākumā bija beztiesiska, respektīvi, viņu lielākā daļa bija dzimtcilvēka statusā, vēstures avoti (arklu revīzijas) parāda, ka kāda viņu daļa atradās kustībā, mainīja dzīves un darba vietu. Historiogrāfijā pamatā šo pārvietošanos definē kā zemnieku bēgšanu, tomēr arhīvos ir atrodamas norādes, ka šī pārvietošanās vai pārvietošana notikusi organizēti un par to pirmkārt jau bija informēti muižu īpašnieki. Varam pieļaut vairākus šīs kustības modeļus, tomēr var samērā droši apgalvot, ka zemnieku pārvietošana pamatā notikusi ar noteiktu mērķi, proti – nodrošināt kādā vietā nepieciešamu darba roku apjomu. Līdz ar to lielākā daļa šo gadījumu, jo sevišķi pēc kariem, epidēmijām, bija ar mērķi atkal aizpildīt tukšās zemnieku sētas ar darboties spējīgiem dzimtzemniekiem. Tajā pašā laikā var novērot, ka kaut kāda daļa pārvietoto zemnieku izdalās no pārējās masas. 17. un 18. gs. gaitā var izdalīt vairākas šādas maziņas zemnieku grupas. Samērā skaidri iezīmējas no Igaunijas teritorijas, pamatā piekrastes vai salām pārvietotie zemnieki, kuri kā likums nonāk arī jūras piekrastes ciemos. Muiža viņiem uzliek par pienākumu pildīt saistības, zvejojot jūrā zivis un nododot muižas rīcībā noteiktu to daudzumu. Ar lauksaimniecību viņi nodarbojas tikai tik, cik nepieciešams pašu dzīves nodrošinājumam. Līdz ar to te iezīmējas viens no aspektiem, proti, mobilitāte devusi impulsus Vidzemes un Kurzemes piekrastes zvejniecības attīstībai. Tāpat varam konstatēt, ka dažviet tiek pārvietoti zemnieki ar audēju prasmēm, tādejādi sekmējot aušanas amata attīstību laukos. Ik pa laikam ir novērojama arī no Krievijas ienākušo zemnieku apmešanās uz dzīvi muižu teritorijā. Vairāki no viņiem veic namdarus jeb t. s. plotņiku pienākumus pie dažādām būvēm (muižām, baznīcām).

Līdz ar to var secināt, ka zemnieku mobilitāte 17. un 18. gs. gan palīdzēja kompensēt muižās zaudētās darba rokas, gan sekmēja dažādu jaunu saimniekošanas virzienu ieviešanu un attīstību.

---

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85) ietvaros.

RĪGĀ 18. GADSIMTĀ REZIDĒJOŠA BRITU TIRGOTĀJA KONTAKTI UN TIRDZNICĪBAS PARTNERI

Jānis STEPINŠ

18. gadsimtā liela mēroga tirdzniecībā Rīgas tirgotāju grupas bija cieši saistītas un savstarpēji atkarīgas. Britu tirgotāji cieši sadarbojās ar rīdziniekiem, un viņus vienoja ieinteresētība darījumu veiksmīgā norisē, līdzīga izpratne par grāmatvedību, kredītu un uzticēšanos, taču viņiem bija ļoti atšķirīgi priekšstati par Rīgas tirdzniecības noteikumiem. Atšķirībā no birģeriem britu tirgotāji saskatīja brīvās tirdzniecības priekšrocības un centās ietekmēt Rīgas tirdzniecības politiku un noteikumus; viņu sniegtie pilsētas tirdzniecības procesa apraksti ir nozīmīga laikmeta liecība un pilsētas tirdzniecības procesa novērtējums.

Šī referāta mērķis ir analizēt Rīgā dzīvojošo britu tirgotāju un viņu partneru Rīgā un citās Eiropas pilsētās kontaktu tīklu, komerciālās darbības mērogu un iespējamās sociālās ietekmes apmēru. Darba pamatā ir nepublicēti dokumenti no Latvijas Valsts vēstures arhīva un Kembridžšīras arhīva Lielbritānijā; Rīgas 18. gadsimta importa un eksporta tirdzniecības statistika, kā arī Rīgā dzīvojušā ievērojamā britu tirgotāja Tomasa Veila (*Thomas Wale*, 1701–1796) kontaktu grāmata, darījumu piezīmes un sarakste.

Pateicoties Rīgas 18. gadsimta muitas ierēdņu rūpīgumam, kuģu reģistros – akcīzes žurnālos, hronoloģiski no dienas uz dienu tika reģistrēts viss, ko katrs tirgotājs saņēma vai nosūtīja. Piemēram, 1769. gadā tirgotāji no Rīgas uz 80 Eiropas ostām nosūtīja preces 584 kuģos. Britu tirgotāji bija nosūtījuši preces 235 kuģos uz 53 ostām, bet Tomasa Veila tirdzniecības nams – 75 kuģos uz 23 ostām. Gadsimta vidū rezidējošo britu tirgotāju akcīzes maksājumi par eksporta kravām veidoja vairāk nekā 1/3 no kopējiem akcīzes maksājumiem Rīgai, savukārt preču apjoms tādās svarīgās preču grupās kā masti un kaņepāji veidoja vairāk nekā 40% no kopējā apjoma. Britu tirgotāji eksportēja galvenokārt uz Lielbritānijas, Nīderlandes, Zviedrijas un Dānijas ostām.

Tomass Veils, jau būdams māceklis, rūpīgi veidoja savu kontaktu tīklu; 1770. gadā, pēc četrdesmit pieciem uzņēmējdarbības gadiem, viņam bija vairāk nekā tūkstoš kontaktu 129 Eiropas pilsētās. Lielākais kontaktu skaits bija Rīgā, Dandī, Pēterburgā, Londonā un Amsterdamā un citur. Viņš specializējās mastu un kaņepāju piegādē, galvenie saņēmēji bija Dandī, Stokholmā, Liverpūlē, Londonā, Arbrotā un Hallā.

Tomasa Veila darījumi un kontaktu tīkls liecina, ka 18. gadsimtā viņš bija viens no ievērojamākajiem Rīgas tirgotājiem. Kembridžšīras arhīvā glabātais kontaktu katalogs ir nozīmīgs avots Rīgas tirdzniecības vēstures izpētei.

IESKATS 18. GADSIMTA OTRĀS PUSES UN 19. GADSIMTA SĀKUMA VIDZEMES SIEVIEŠU TRADICIONĀLĀ APĢĒRBA IZPĒTĒ UN TĀ REKONSTRUKCIJAS IESPĒJĀS*

Dr. hist. Anete KARLSONE

LU Latvijas vēstures institūts

Apģērba vēsture ļauj ne tikai izprast pagātnes procesus sociālajā, ekonomiskajā un kultūras dzīvē, bet sniedz faktu materiālu, kas izmantojams arī mūsdienu identitātes veidošanā, tā kā apģērbs gan atsevišķa indivīda, gan sabiedrības dzīvē kopumā veic daudz dažādas funkcijas. Pieaugot sabiedrības un atsevišķu indivīdu interesei par latviešu tautastērpu kā nacionālo simbolu, rodas papildu nepieciešamība paplašināt arī zināšanas par tradicionālo apģērpu, kas Latvijas teritorijā valkāts iepriekšējos gadsimtos.

Šoreiz uzmanība pievērsta latviešu zemnieku sieviešu apģērbam Vidzemē 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta pirmajā ceturksnī un tā rekonstrukcijas iespējām mūsdienās. Pētījums balstīts gan uz rakstīto, gan vizuālo avotu izpēti. Tie ir 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā Latvijas teritorijā izdotie preses izdevumi gan latviešu, gan vācu valodā, Johana Kristofa Broces (1742–1823) zīmējumi un to apraksti, kā arī Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā esošie Pieminekļu Valdes etnogrāfisko ekspedīciju vākumi, galvenokārt ziņas par krāsošanu ar augu krāsvielām. Papildu šiem materiāliem, pētniecībā izmantoti arī praktiskie eksperimenti, mēģinot rekonstruēt rakstītajos avotos minētās ar dabas krāsvielām iegūstamās apģērba krāsas.

Broces zīmējumos redzami zemnieku apģērbi ne vienmēr atbilst muzeju kolekcijās nonākušajiem priekšmetiem. Tas rosināja veikt šī perioda apģērba vēstures papildu pētījumus. Apkopojot dažādos avotos atrodamās ziņas, iespējams gan izvērtēt Broces sniegto ziņu ticamību no avotu kritikas viedokļa, gan padziļināt zināšanas par vēsturisko apģērpu Vidzemē. Veiktie pētījumi apliecina, ka muzeju kolekcijās nenonākušie melni brūnie vienkāršainie sieviešu brunči un dzeltenie priekšauti, kas redzami zīmējumos, ir valkāti daļā Vidzemes laika posmā no 18. gadsimta sešdesmitajiem gadiem līdz 19. gadsimta 20. gadu beigām un atspoguļo tradicionālā apģērba senāku slāni. Praktiskie eksperimenti ļāva konkretizēt rakstītajos avotos minēto apģērpu krāsu un apstiprināja tur atrodamo ziņu patiesumu.

---

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85) ietvaros.

KONRĀDA ŠULCA “KURZEMES STĀSTU GRĀMATA” (1832):

APGAISMĪBA UN VĒSTURE

Dr. hist. Mārtiņš MINTAURS,

Dr. philol. Pauls DAIJA

Latvijas Nacionālā bibliotēka

Referātā analizēta pirmā Latvijas vēstures grāmata latviešu valodā – Lindes un Birzgales mācītāja Lībegota Oto Konrāda Šulca (1772–1840) “Kurzemes stāstu grāmata” (1832) kā daļa no Baltijas tautas apgaismības literatūras. Tajā Kurzemes vēsture izklāstīta četros posmos, secīgi vēstot par Kurzemes kristianizāciju, bruņinieku laikiem, hercogu laikiem un Krievijas impērijas laiku. Pievēršot uzmanību grāmatas tapšanas kontekstam un cēloņiem, kas rosināja Šulcu rakstīt latviešiem par vēsturi, ir akcentējama gan tautas apgaismības robežu paplašināšanās, kas 19. gadsimtā pēc dzimtbūšanas atcelšanas pakāpeniski ietvēra jaunas tēmas, gan arī bīdērmeiera laikmeta interese par reģiona pagātņi un 19. gadsimta otrā ceturkšņa skolu politikas noteiktā nepieciešamība pēc skolu mācību grāmatām. Šulca darba unikalitāti nosaka ne tikai šīs grāmatas vieta latviski publicētās Latvijas vēstures historiogrāfijas pirmsākumos, bet arī tās saikne ar laikmetam raksturīgajiem priekšstatiem par vēstures rakstīšanas mērķi un uzdevumiem. “Kurzemes stāstu grāmata” ir teksts, kas apvieno faktogrāfisko un izglītojošo pieeju. Vienlaikus Šulca darbā konstatējami ideju vēstures elementi. Kontekstu šim darbam veido arī Kristiāna Launica (1773–1832) 1829. gadā publicētā Krievijas vēsture, gan rokkrastos cirkulējošie Baltijas kristianizācijas apraksti. Tā kā Šulca vēstures apraksti publicēti ne vien atsevišķā grāmatā, bet arī turpinājumos laikrakstā “Latviešu Avīzes”, var apgalvot, ka tie adresēti vienlīdz gan skolu audzēkņiem, gan pieaugušiem lasītājiem. Šulcs bija ieteicis šo darbu ne tikai “prāta cilāšanai”, bet arī “sirds kopšanai” un kā “jauku laika kavēkli”. Viņš juta nepieciešamību īpaši pamatot iemeslus, kāpēc vēstures zināšanas latviešu zemniekiem ir noderīgas, skaidrodams, ka vēstures apguve parasti ir kungu kārtas mācību sastāvdaļa, bet par savas tēvzemes pagātņi lietderīgi ir būt lietas kursā arī zemniekiem – un ka zināšanām par vēsturi ir pamatā didaktiska nozīme, pagātnes notikumi vai nu mudina uz “godu un taisnību”, vai arī norāda uz grēkiem, no kuriem jāizvairās. Izvērtējot Šulca vēstures koncepciju, īpaši saistoša ir viņa izvēle aprakstīt kristianizācijas norises, skaidrojot tās kā vācu vēsturisko “vainu”, tāpat neviennozīmīgā attieksme pret kultūrtrēģerisma interpretācijām, un jaunāko laiku vēstures apraksts, kurā pretstatīts Krievijas impērijas un hercogistes laiks, uzsverot un īpaši izceļot Krievijas patriotisma tematiku.

REKRUTĒTO ĢIMENES BALTIJAS GUBERNĀS 19. GADSIMTĀ: SAGLABĀJUŠIES DOKUMENTI UN IZPĒTES IESPĒJAS*

Dr. hist. Anita ČERPINSKA

LU Latvijas vēstures institūts

No Baltijas gubernām rekrutēt vīriešus Krievijas impērijas karaspēkam sāka 18. gadsimta beigās. Tas radīja līdz tam Baltijas sabiedrībā nepastāvējušu sabiedrības daļu – vietējo rekrutēto personu ģimenes, jo uz tām attiecās likumu kopums, kas to izdalīja no pārējās sabiedrības. Rekrutēšanu aizstāja ar iesaukumu 1874. gadā. Gan pašu rekrutēto, gan viņu ģimeņu likteņiem Latvijas historiogrāfijā pievērsts maz uzmanības.

No šī laika sāk veidoties arī noteiktas dokumentu kopas, kas saistītas ar šo personu dzīvi. Tās izdalīt ir svarīgi, jo galvenajā 19. gs. iedzīvotāju uzskaites materiālā – dvēseļu revīzijās – rekrutēto ģimenes uzskaitīja reti, jo tās bija atbrīvotas no nodokļiem.

Viena no galvenajām un apjomīgākajām dokumentu kopām ir pagastu valžu un pilsētu maģistrātu veiktās zaldātu dēlu (kantonistu) uzskaites lapas. Tas ir informatīvs avots, jo tiek uzskaitīta bērna māte, viņas dokumentu statuss, bērns un dzīvesvieta. Dēlu uzskaitē bija nepieciešama, jo viņus arīdzan bija jānodod armijā.

Otra apjomīgākā dokumentu kopa ir tiesiskie akti, kas saistīti ar rekrutēto personu ģimenes dzīves grūtībām. Daļa no rekrūšu sievām izlēma negaidīt rekrūti pārnākam no armijas un pieprasīja šķiršanos. Bija tādas, kurām radās problēmas ar ģimenēm, kurās viņas dzīvoja pēc vīra aiziešanas – vecāku, vīra vecāku vai citu radu. Šos jautājumus kārtoja pagasta tiesās un to sēžu protokoli ir būtisks avots dotajā problemātikā. Ja sievietes pārsūdzēja pirmās instances lēmumus, tad lietu materiāli ir arī augstākās tiesās.

Trešā dokumentu kopa ir rekrutēto ģimenes locekļu sūdzības augstākām vietējām amatpersonām – gubernatoriem un ģenerālgubernatoriem. Lielākā daļa šo sūdzību saistītas ar sieviešu lūgumiem paturēt ģimenē dēlus un nenodot tos armijā.

Vēl viena svarīga dokumentu kopa ir policejisko iestāžu materiāli, jo mātes mēdza bēguļot un slēpt dēlus, bet Krievijas historiogrāfijā ir uzsvērts arī tas, ka starp prostitūtām un bērnu slepkavām ir diezgan augsts procents karavīru ģimenes locekļu.

Var secināt, ka par Baltijā mītošajiem rekrūšu radiniekiem ir apjomīgs, lai gan fragmentēts un nevienmērīgs saglabājušos dokumentu kopums, kas pagaidām maz pētīts.

---

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta "Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām" (ZD2015/AZ85) ietvaros.

FOTOGRĀFIJU NOZĪME ZEMNIEKU 19. GADSIMTA APĢĒRBA VĒSTURES

PĒTNIECĪBĀ. KRUSTPILS PIEMĒRS*

Dr. art. Ieva PĪGOZNE

LU Latvijas vēstures institūts

Gatavojoties Pirmajai Krievijas etnogrāfiskajai izstādei, kas notika 1867. gadā Maskavā, presē tika publicēti aicinājumi iesūtīt vietējo iedzīvotāju fotogrāfijas. Barons Korfs (1851–1908) atsaucās aicinājumam, viņa uzdevumā Mihails Kustinskis (1829–1905) 1866. gadā uz Krustpils pils kāpnēm fotografēja vietējos zemniekus. Atvērtajā Viļņas Universitātes bibliotēkas (VUB) digitalizētajā krājumā pagājušajā gadā atklājās vairākas līdz šim nezināmas fotogrāfijas, kuras sniedz vērtīgas ziņas apģērba vēstures izpētei. VUB krājumā esošajām fotogrāfijām pievienoti arī paraksti. Tie vēsta, ka gandrīz visi fotografētie latviešu zemnieki ir no Dinaburgas apriņķa Kreicburgas (tagad Krustpils) pagasta. Pateicoties parakstiem noskaidrojās, ka ģimene, kuras fotogrāfija bija zināma jau līdz šim, jo tās kopija atrodas Krievijas Etnogrāfiskā muzeja krājumā Pēterburgā, nav no Līvāniem, bet no Krustpilij kaimiņos esošā Ungurmuižas pagasta.

Apģērba vēsturē ir vairāki būtiski jautājumi, uz kuriem no jauna apzinātās fotogrāfijas sniedz atbildes. Muzeju krājumos nonākuši tikai atsevišķi dažādu laiku apģērba gabali, no kuriem starpkaru periodā veidoti tautastērpa komplekti. Fotogrāfijās atklājas, kādi bijuši pilni apģērba komplekti, kas vienā laikā katram cilvēkam bijuši mugurā. Tāpat grupu fotogrāfijās rodama atbilde uz jautājumu, vai visi ģērbās vienādi. Labi redzams, ka vienas kopienas cilvēki, īpaši vīrieši, ģērbās samērā līdzīgi, taču sieviešu apģērbā vērojamas izteiktākas variācijas individuālās gaumes un sava laika modes ietvaros. Fotogrāfijas kalpo par atskaites punktu tam, kādas tradicionālā apģērba tradīcijas 1866. gadā jau bija izzudušas, kādas turpināja pastāvēt un kādi jauni elementi bija ienākuši apģērbā. Fotogrāfijās redzami tādi apģērba gabali, par kuriem muzeju krātuvēs nav liecību, un par kuru esamību līdz šim varēja uzzināt tikai balstoties uz laikabiedru aprakstiem. Krustpilī uzņemtās fotogrāfijas īpaši vērtīgas ar to, ka tajās redzami zemnieki savās goda drānās vidēji siltā laikā, tādējādi redzama pilna tērpu komplektācija. Fotogrāfiju stilistika liecina, ka tajās redzami cilvēki nav īpaši saģērbti tikai fotografēšanās brīdī. Tāpat tās nepārstāv tā dēvēto “svētdienas zemnieku” attēlu klāstu, kā tas bieži raksturīgs 19. gadsimtā tapušajiem zemnieku tērpu zīmējumiem un fotogrāfijām.

---

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85) ietvaros.

DAHOMĒJAS AMAZONES RĪGAS 700. JUBILEJAS SVINĪBĀS:

“PASĀKUMA NAGLA” VAI VULGĀRA IZKLAIDE?*

Dr. hist. Ilze BOLDĀNE-ZEĻENKOVA

LU Latvijas vēstures institūts

19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā eksotisko citādību eksponējošās izstādes un izrādes bija nozīmīga Eiropas un ASV iedzīvotāju izklaides ieradumu sastāvdaļa. Tās pazina arī Krievijas impērijas Baltijas guberņu pilsētnieki, par ko liecina pasākumu sludinājumu klātbūtne vietējos, galvenokārt, vācu valodā izdotajos preses izdevumos. Strauju ekonomisko attīstību un kultūras uzplaukumu piedzīvojuši Rīga 19. gs. otrajā pusē piedāvāja telpu vismaz 28 etnogrāfisko un frīku šovu norisei un tiem līdzīgu muzeju ekspozīciju izvietošanai. Tāpēc afrikāņu ciemata un mūsdienu Beninas Republikas tautas – fonu – performances iekļaušana pilsētas svētku programmā nav uzskatāma par pārsteigumu.

1901. gada vasarā, atzīmējot mūsdienu Latvijas galvaspilsētas 700. jubileju, rīdzinieki bija sarīkojuši grandiozas svinības. Atbilstoši laikmeta garam un izcilākajiem paraugiem (*World Expo*) svētku pasākumi iekļāvās lielā, no trim daļām sastāvošā ekspozīcijā. Vienā no tām – “Putnu Pļavā”, kas par salīdzinoši zemu ieejas maksu bija pieejama “visiem ļaudīm”, līdzās mazajai Venēcijai un daudzajām atrakcijām bija izvietots afrikāņu ciemats, un notika ikvakara izrādes ar Alberta Urbaha (*Albert Urbach*) Dahomejas amazoņu trupas piedalīšanos.

Hamburgas impresārija piedāvātā programma – dahomejiešu kara dejas, divkaujas, cīņas paraugdemonstrējumi un lūgšanas pirms kaujas, paši aktieri un viņu apdzīvotais ciemats Rīgas svētku kontekstā izpelnījās atšķirīgus vērtējumus vietējos vācu, krievu un latviešu laikrakstos. Vācu presē šī performance pozicionēta kā viens no daudziem svētku pasākumiem. Laikrakstā “Rizhskii Vestnik” visas jubilejas svinības vērtētas kā trokšņainas, šajā aprakstā iekļaujot gan afrikāņu aurus, gan latviešu līgo dziesmas, u. c. Latviešu preses ieskatā šis jubilejas pasākums nav pat uzmanības vērts.

Lasot preses vērtējumus par afrikāņu performanci un jubilejas pasākumiem kopumā, nākas secināt, ka iemesls negatīvajiem vērtējumiem par dahomjiešiem meklējams attieksmē pret jubilejas pasākumu galvenajiem organizētājiem – vietējiem vāciešiem.

---

* Referāts un tēzes sagatavotas projekta Nr. 1.1.1.2/VIAA/3/19/516 “Etnogrāfiskie un frīku šovi Latvijas teritorijā 19. un 20. gs. mijā – starp zinātni, izklaidi un homofobiju” ietvaros.

OKUPĀCIJA LATVIJAS PROVINĒ REĢIONĀLĀS UN VIETĒJĀS PRESES

SKATĪJUMĀ (17.06.–05.08.1940.)*

Dr. hist. Daina BLEIERE

LU Latvijas vēstures institūts

Padomju okupācijas pirmās nedēļas 1940. gada jūnijā–jūlijā Latvijā kopumā ir labi izpētītas, bet to nevar teikt par to, kas notika apriņķu, bet it īpaši pilsētu un pagastu līmenī, jo avoti par to ir fragmentāri un nepilnīgi. Arī reģionālā (novadu) un vietējā (apriņķu un pilsētu) prese ar dažiem izņēmumiem nesniedz praktiski nekādu ieskatu tajā, kas provincē notika pirmajās okupācijas dienās, kā notika Sarkanās armijas daļu ienākšana. Kaut kāda, okupācijas varas stingri kontrolēta informācija sāk parādīties, tikai sākot ar Kirhenšteina valdības darbības uzsākšanu 21. jūnijā. Tās avīzes, kas iznāca ceturtdienās vai piektdienās, informāciju par vietējiem notikumiem faktiski publicēja tikai 27.–28. jūnijā. Operatīvākas bija reģionālās avīzes, kas iznāca katru darba dienu. Vietējās preses izdevēji bija privātpersonas, akciju un paju sabiedrības, sabiedriskas organizācijas. Uz 1940. gada jūniju iznāca 10 pilsētu un apriņķu un trīs reģionālās avīzes. Lielākā daļa avīžu pārstāja iznākt jūlija sākumā, tikai dažas noturējās līdz augusta sākumam. Jau jūnija beigās tās sāka nomainīt Latvijas Komunistiskās partijas izdevumi, kuru pieeja vietējās dzīves atspoguļošanai bija vienveidīgāka, taču arī tajos dažkārt var atrast norādes uz negludumiem un pat konfliktiem jaunās varas ieviešanas procesā.

Materiāli par policijas palīgdienesta vēlēšanām pagastos, mītiņiem un demonstrācijām, Sarkanās armijas lomu Saeimas vēlēšanu organizēšanā u. c. sniedz zināmu ieskatu tajā, kā Kirhenšteina valdības norādījumi tika īstenoti vietējā līmenī. Kontrole tika īstenota caur PSRS emisāru un Kompartijas kontrolēto valdības struktūru rīkojumiem un norādījumiem, bet to realizācija vietējā līmenī bija pakļauta vietējo aktīvistu interpretācijām un priekšstatiem. Preses materiāli parāda sociāldemokrātu un sociāldemokrātisko ilūziju būtisko lomu okupācijas varas ieviešanā vietējā līmenī. Tie liecina, ka īsu laiku parādījās arī iespējas izpausties dažādu personību ambīcijām un politiskajiem uzskatiem, kas nesaskanēja ar oficiālajām nostādnēm, kuras sākuma posmā bija mainīgas un nereti maldinošas.

---

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85) ietvaros.

INFORMĀCIJAS UN DEZINFORMĀCIJAS NOZĪME 1941. GADA 14. JŪNIJA DEPORTĒTO DZĪVES GAITĀS LĪDZ ATBRĪVOŠANAI NO NOMETINĀJUMA*

Mg. hist. Lelde NEIMANE

Latvijas Universitāte, Latvijas Okupācijas muzejs

Konferencē pieteiktā tēma ir turpinājums 2020./2021. gadā uzsāktam pētījumam “Informācija un dezinformācija deportāciju laikā. 1941. gada 14. jūnija deportācijas piemērs”.

Vēstures zinātnes devumā abas padomju okupācijas varas Latvijā īstenotās masveida deportācijas ir labi izpētītas, līdz ar to pētnieki caur plašo avotu bāzi var pievērst uzmanību konkrētākiem jautājumiem un notikumu aspektiem. Šī pētījuma mērķis ir noskaidrot un analizēt: 1) Latvijas iedzīvotāju informētību par 1941. gada 14. jūnija deportāciju tās īstenošanas brīdī, 2) deportācijas norises gaitā pasniegtās informācijas (dezinformācijas) ietekmi uz deportēto tālāko likteni, 3) nometinājuma laikā pieejamās informācijas un komunikācijas iespējas līdz pat atbrīvošanai.

Pētījuma avotu bāze ir Latvijas Okupācijas muzeja videoliecību kolekcija (Inv. nr. OMF 2300). 2022. gada 1. februārī tajā ir 2430 videoliecības, 241 no tām ir 1941. gada 14. jūnijā deportēto atmiņu stāstījumi. Pētījuma pamatu veido deportācijas brīdī 15–40 gadu vecumu sasniegušo personu liecības. Pamatmetode – kvantitatīvā kontentanalīze, kas ļauj iezīmēt galvenās aprītē esošās informācijas un dezinformācijas tendences.

Pirmajā pētījuma daļā pēc veiktās aculiecinieku vēstījumu analīzes iezīmēti septiņi deportācijas norises informācijas cirkulācijas un konteksta atslēgpunkti līdz deportēto ešelonu izbraukšanai no Latvijas teritorijas. Tāpat izvērtēti nākamie astoņi atslēgpunkti līdz nometinājuma beigām, tie ir: 1) Vācijas–PSRS kara sākums, 2) nometinājumā vietā iegūtā informācija (deportētā statuss, ziņas par vīriešiem), 3) Vācijas–PSRS kara beigas, 4) saziņa ar radiem, draugiem Latvijā, 5) centieni atgriezties Latvijā 1946.–1948. gadā (nelegāli/legāli), 6) 1949. gada 25. marta deportācija (informēti/neinformēti), 7) Staļina nāve 1953. gada 5. martā, 8) atbrīvošana 1956.–1957. gadā un iespēja atgriezties Latvijā.

Pētījuma gaitā noskaidrots, ka izsūtīšanas laikā 1941. gada 14. jūnijā un tās norises tālākā gaitā, informētībai vai nezināšanai par notiekošo bija būtiska nozīme deportēto dzīvē, veicinot vai radot šķēršļus viņu iespējām izdzīvot.

---

* Pētījums sagatavots Latvijas Zinātnes padomes finansētā projekta Nr. Izp-2019/1-0278 “Dezinformācijas un sazvērestību radītie riski demokrātijai: Latvijas pieredzes pārlūkošana” ietvaros.

**ĀRSTĒJOŠĀ PERSONĀLA LĪDZDALĪBA PSIHISKI SLIMO PACIENTU
IZNĪCINĀŠANAS AKCIJĀS NACISTU OKUPĀCIJAS LAIKĀ LATVIJĀ:
EMĪLIJAS INTENBERGAS GADĪJUMS***

Dr. hist. Uldis KRĒSLIŅŠ

LU Latvijas vēstures institūts

1945. gada janvārī LPSR Valsts drošības tautas komisariāts sāka izmeklēšanas lietu pret Rīgas pilsētas psihiatriskās slimnīcas māsu un nodaļas vadītāju Emīliju Intenbergu (1884–?). Galvenā pret Intenbergu vērstā apsūdzība bija viņas līdzdalība divās slimnīcas pacientu iznīcināšanas akcijās nacistu okupācijas laikā 1941. gada rudenī un 1942. gada pavasarī. Izmeklēšana noskaidroja, ka no Intenbergas vadītās slimnīcas nodaļas vācu kareivju apsardzībā bija aizvesti kopumā aptuveni 60 slimnieki, kuri bija vesti uz Biķernieku mežu un tur nošauti. Intenberga bija izsaukusi aizvedamo slimnieku vārdus un devusi rīkojumu novest viņus slimnīcas pirmajā stāvā, bet noliedza, ka būtu sastādījusi aizvedamo slimnieku sarakstus. Tāpēc par centrālo apsūdzības punktu kļuva fakts, ka īsi pirms slimnieku aizvešanas Intenberga visiem agresīviem slimniekiem bija izdarījusi skopolamīna injekcijas, lai izsauktu nomierinošu efektu un slimnieki būtu paklausīgi.

Nepilnus piecus mēnešus ilgusī izmeklēšana noslēdzās 1945. gada 29. maijā ar LPSR Iekšlietu tautas komisariāta karaspēka Kara tribunāla sēdi, kas pēc nepilnu stundu ilgušas lietas izskatīšanas pieņēma notiesājošu spriedumu. Izvērtējot šo izmeklēšanas lietu un Intenbergai izvirzīto apsūdzību, ir jānošķir divi aspekti – juridiskais aspekts un ārsta un plašākā nozīmē cilvēciskās atbildības aspekts. No juridiskā aspekta Intenbergas lietas apšaubāmais raksturs ir acīmredzams. Visa apsūdzība bija balstīta uz cilvēku liecībām, ko lietā neapstiprināja neviens dokuments, tai skaitā, arī par aizvesto slimnieku precīzu skaitu. Intenbergas liecība, ka jau pēc slimnieku aizvešanas viņa bija uzzinājusi par aizvesto nošaušanu, liktu uzdot saprotamu jautājumu par šīs informācijas avotu, bet izmeklētājs to neuzdeva. Minētie trūkumi lietas materiālos liecina, ka izmeklēšana bija tendencioza, un notiesājošais spriedums bija neizbēgams. Taču ir vēl viens – ārsta atbildības – aspekts. Ja mēs pieļautu, ka Intenberga jau pirms slimnieku aizvešanas saprata vai vismaz varēja nojaust viņiem gatavoto likteni, kā šajā situācijā vērtēt Intenbergas rīcību, izdarot slimniekiem nomierinošas injekcijas? Te principiālu nozīmi iegūst jautājums: vai šo injekciju izdarīšana bija tikai un vienīgi nacistu slepkavu interesēs vai varbūt, kaut daļēji, arī slimnieku interesēs, un kā to sev motivēja pati Intenberga? Diemžēl izmeklēšanas lietā šie jautājumi ir palikuši neatbildēti.

---

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85) ietvaros.

**PADOMJU SIEVIEŠU UN ĀRZEMNIEKU KONTAKTI: VDK UN MILICIJAS
IZMANTOTĀS KONTROLES METODES PADOMJU LATVIJĀ
20. GADSIMTA 60. GADOS***

Dr. hist. Ineta LIPŠA

LU Latvijas vēstures institūta pētniece

Tā kā viens no Valsts drošības komitejas uzdevumiem bija nodrošināt pareizu Padomju Savienības tēlu ārzemnieku acīs un panākt, lai viņi dzīvē pārliecinās, ka Rietumu propaganda padomju īstenību ir rādījusi greizi, 20. gadsimta 60. gadu sākumā par vienu no VDK uzraugāmajām grupām kļuva sīkie kontrabandisti, valūtas tirgoņi un sievietes, kas savu seksualitāti lietoja varas nosodītās attiecībās. Viņus tobrīd padomju likumi klasificēja par ‘personām ar parazitisku, amorālu dzīvesveidu’. Lai mainītu ārzemnieku viedokļus par dzīves apstākļiem Padomju Savienībā, par viņu uzņemšanu un uzturēšanos padomju Latvijā atbildīgās iestādes un organizācijas veica tā saukto politisko (propagandas) darbu. To uzskatītu par sekmīgi paveiktu, ja ārzemnieks, atgriežoties mājās, kļūtu par padomju vēstnesi, izstāstot, ka Rietumu propaganda tomēr nomelno dzīvi Padomju Savienībā. VDK darbinieki uzskatīja, ka ārzemnieki to nedara, tāpēc ka bija pamanījušies kontaktēties ar “atsevišķiem padomju pilsoņiem, kuru sadzīve, uzskati un uzvedība nav tipiski mūsu īstenībai”. VDK apgalvoja, ka ‘personu ar parazitisku, amorālu dzīvesveidu’ atrašanās kontaktā ar ārzemniekiem ir bīstama padomju sistēmai, tāpēc ka, no vienas puses, minētās personas viegli nokļūst buržuāziskās ideoloģijas (rietumu dzīvesveida propagandas) ietekmē un kļūst par politiskā ziņā nestabiliem pilsoņiem. Savukārt, no otras puses, dzīvokļos valdošais antisanitārais stāvoklis, uz kuriem ārzemniekus veda sievietes, radīja viņos nepareizu priekšstatu par padomju cilvēku dzīvi. Padomju pilsoņi intīmās attiecībās ar ārzemju tūristiem drīkstēja iesaistīties tikai tad, ja to viņām prasīja VDK darbinieki. Darot to bez VDK atļaujas, draudēja atļaišana no darba vai pat kriminālsūdzība un notiesāšana. Padomju sieviešu un ārzemnieku kontaktu uzraudzīšanā VDK un milicija pielietoja administratīvās un sabiedriskās ietekmēšanas metodes: iedzīvotāju aizturēšanas reidus, nosūtot uz piespiedu medicīnisko apskati, ziņošanu uz dzīves un darba vietām, lai iniciētu sabiedrisko tiesāšanu, individuālas profilaktiskās pārrunas, aizturēto personu fotogrāfiju nodošanu ‘tautas dražinieku’ patruļām, iesaistīšanu VDK aģentūrā.

---

* Referāts sagatavots LU Latvijas vēstures institūta bāzes finansējuma projekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (ZD2015/AZ85) ietvaros.

CILVĒKTIESĪBU NEIEVĒROŠANA PSRS KĀ ARGUMENTS LATVIEŠU TRIMDAS POLITISKAJĀ DARBĪBĀ 20. GADSIMTA 70. UN 80. GADOS*

PhD Kristīne BEĶERE

LU Latvijas vēstures institūts

Līdz ar ASV un PSRS sarunām Helsinku procesa ietvaros, starptautiski aktualizējās cilvēktiesību ievērošanas, jeb drīzāk – neievērošanas jautājums PSRS, tai skaitā Baltijas valstīs. Cilvēktiesību jautājuma starptautiska aktualizēšanās radīja virkni jaunu argumentu, ar kuriem trimda mēģina pārliecināt rietumvalstis par nepieciešamību Baltijas valstīm īstenot savas pašnoteikšanās tiesības.

Viena no iespējām pielietot jauno argumentāciju bija Helsinku procesa ietvaros notiekošās, atsevišķiem problēmjautājumiem, tai skaitā cilvēktiesībām, vēltūtas sanāksmes. Attiecībā uz cilvēktiesībām nozīmīgākā sanāksme notika Kanādas galvaspilsētā Otavā (*Ottawa meeting on Human Rights and Fundamental Freedoms*) no 1985. gada 7. maija līdz 17. jūnijam. Tajā plaši iesaistījās, piemēram, Kanādiešu komiteja par cilvēktiesībām Latvijā (*Canadian Committee for Human Rights in Latvia*) – trimdas organizācija, kas bija dibināta tieši šāda rakstura jautājumu risināšanai.

Cilvēktiesību neievērošanas kā argumenta pret PSRS svarīgumu šajā laikā demonstrēja gan īpašu trimdas politisko organizāciju dibināšana, kas fokusējās tieši uz cilvēktiesību jautājumiem, gan arī kopumā uzsvars uz cilvēktiesību pārkāpumu izgaismošanu trimdas politiskajās akcijās. Spilgta šīs tendences ilustrācija bija trimdas publisko politisko akciju pastiprinātais fokuss uz atbalsta izteikšanu disidentiem un politieslodzītajiem Latvijā un informācijas par viņiem izplatīšana mītnes zemju sabiedrībās.

Lai veiksmīgi izmantotu cilvēktiesību neievērošanu kā politisku argumentu, vitāli svarīga bija informācija un pierādījumi par attiecīgiem pārkāpumiem PSRS okupētajās Baltijas valstīs – attiecīgi aizvien pieaugošāku nozīmi ieguva informācijas apmaiņa ar Latviju. Spilgtākie piemēri bija rietumos izplatītā “17 komunistu vēstule” un viens no pazīstamākajiem un veiksmīgākajiem informācijas apmaiņas ar Latviju projektiem – t. s. “Gaismas akcija”.

Cilvēktiesību neievērošanas Baltijas valstīs jautājums bija faktiski viens no aktuālākajiem un iedarbīgākajiem trimdas argumentiem pret Padomju Savienību 20. gs. 70. gadu otrajā pusē un īpaši – 80. gados. Tas bija arī lieliska ilustrācija trimdas pielāgošanās spējai, piedāvājot tādus argumentus, kas bija aktuāli mītnes zemju politikā, tajā pat laikā arī demonstrējot, cik ļoti trimdas politiskās rīcības iespējas bija pakļautas ārējiem apstākļiem – starptautiskās politikas norisēm un mītnes zemju politikas tendencēm.

---

* Pētījums veikts LU Snieguma finansējuma projektā “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (Nr. AAP2016/B060).

SOCIĀLĀS ATMIŅAS MOBILIZĀCIJAS INSTRUMENTI KRIEVIJĀ UN ŠO PROCESU IETEKME LATVIJĀ*

Ainārs LERHIS

LU Latvijas vēstures institūts

Inese GRUMOLTE-LERHE

Procesi mūsdienu pasaulē neizbēgami ir savstarpēji cieši saistīti, un norises vienā valstī rada atbalsis arī citās. It īpaši, ja runa ir par valstīm, kurām ir kopīga robeža, strīdīga vēsture un ieinteresētība kaimiņvalsts lietās. Turklāt kaimiņvalsts Krievijas atbalstītās vēsturiskās un sociālās atmiņas versijas pētīšana rada atbalsis un tādējādi sniedz liecības par to, kas norisinās arī Latvijas sabiedrībā un kultūras vidē, jo īpaši ņemot vērā to, ka kaimiņvalsts aktivitāšu mērķis, kā tas no kaimiņvalsts puses ir ticis atklāti definēts, ir vērsts uz noteiktu vērtīborientāciju izplatīšanu Baltijas valstīs.

Patvaļīgu vēstures interpretāciju veidošana un izplatīšana var radīt nopietnus draudus sabiedrības drošībai, starpvalstu attiecībām, kā arī veselīgai etnolingvistisko grupu savstarpējai uztverei un komunikācijai.

Šādas interpretācijas tiek izplatītas ar publikāciju, interešu grupu, stratēģiskās komunikācijas rīku klasiskajos plašsaziņas līdzekļos starpniecību, un aizvien intensīvāk arī interneta vidē.

Vēstures politizācijas jautājumi Latvijas pētnieciskajā kopienā līdz šim palikuši perifērijā.

Vēstures politizācija savukārt ir parādība, kas iet rokrokā ar iedzīvotāju sociālās atmiņas mobilizēšanu par labu tiem naratīviem, ko Krievijas valsts vara ir ieinteresēta izplatīt kā Krievijā, tā kaimiņvalstīs.

Tiek mērķtiecīgi strādāts pie priekšnoteikumu radīšanas tam, lai šī valsts varas proponētā līnija ieaustos sabiedrības struktūrā, vērtīborientācijās, nostiprinātos sociālajā atmiņā.

Krievijas oficiālo valsts varas centru ietekmē notiek sociālās atmiņas mobilizēšana nolūkā panākt vēstures politizētu ainu.

Uzlabot komunikāciju dažādo sabiedrības grupu starpā, panākt to savstarpējo konsolidāciju un veicināt uztveres spēju iespējams, uz procesiem un vēstures jautājumiem raugoties, balstoties faktos, nevis vienīgi jau iepriekšdefinētos viedokļos, kam kalpo arī sociālās atmiņas mērķtiecīga un selektīva mobilizācija.

Sašķelta sabiedrība pašreizējā ģeopolitiskajā situācijā Krievijas politisko manevru dēļ var radīt tiešus apdraudējumus valsts drošībai.

Stabilitātes mazināšanai dažādās dimensijās kaimiņvalstīs Krievija bagātīgi izmanto kultūras jomu un tai raksturīgos līdzekļus, kā arī pielieto moderno komunikācijas līdzekļu radītās iespējas. Lai raksturotu šīs jaunās parādības un procesus, starptautisko attiecību pētījumos tiek lietoti jēdzieni “maigā vara”, “hibrīdie uzbrukumi”, “kultūras diplomātija” – katrs no šiem jēdzieniem raksturo mērķtiecīgu darbību kopumu, un viens no tā mērķiem ir noteiktā gultnē ievirzīt sabiedrības sociālo atmiņu.

Krievijā lielā mērā kultūras, vēstures, politikas un ideoloģiskie aspekti ir savijušies, un tas vistiešākajā veidā ietekmē procesus kaimiņvalstīs, tostarp, Latvijā.

---

* Referāts sagatavots Latvijas Zinātnes padomes fundamentālo un lietišķo pētījumu projekta “Vēstures politizācija: postfaktuālās pieejas Latvijas un Krievijas attiecībām XX gadsimtā, instrumentalizācija, izaicinājumi demokrātijai, mācības un pretlīdzekļi” (Nr. lzp-2018/1-0322) ietvaros.

**80. Latvijas Universitātes
starptautiskā zinātniskā
konference 2022**

**Sabiedrība Latvijas teritorijā:
saskarsmes un procesi
vēsturē**

2022. gada 3. un 4. martā plkst. 10.00
attālināti Teams platformā un tiešraidē
LU Latvijas vēstures institūta *Facebook*
lapā

Programma

2022. gada 3. martā

Vadītāja: Ieva Pīgozne		
10.00–10.10	Gvido Straube <i>LU Latvijas vēstures institūta direktors</i>	Konferences atklāšana
10.10–10.40	Ieva Ose <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Importa akmensmasas keramika Latvijā 13.–16. gs. – dažas atziņas par izcelsmi un izplatību
10.40–11.10	Egils Jemeljanovs <i>Īpaši aizsargājams kultūras piemineklis – Turaidas muzejrezervāts</i>	Turaidas Baznīckalna arheoloģiskā izpēte un tās rezultāti
11.10–11.40	Tatjana Bogdanoviča <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Latviešu zemnieki Inflantijā pēc Dinaburgas jezuītu rezidences arhīva materiāliem
11.40–12.00	Pārtraukums	
Vadītāja: Anita Čerpinska		
12.00–12.30	Gvido Straube	Zemnieku mobilitāte 17.–18. gs. un ekonomiskā daudzveidība

	<i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	
12.30–13.00	Jānis Stepiņš <i>Neatkarīgais pētnieks</i>	Rīgā 18. gadsimtā rezidējoša britu tirgotāja kontakti un tirdzniecības partneri
13.00–13.30	Anete Karlsonē <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Ieskats 18. gadsimta otrās puses un 19. gadsimta sākuma Vidzemes sieviešu tradicionālā apģērba izpētē un tā rekonstrukcijas iespējās
13.30–14.00	Pārtraukums	
Vadītājs: Gvido Straube		
14.00–14.30	Mārtiņš Mintauris, Pauls Daija <i>Latvijas Nacionālā bibliotēka</i>	Konrāda Šulca “Kurzemes stāstu grāmata” (1832): apgaismība un vēsture
14.30–15.00	Anita Čerpinska <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Rekrutēto ģimenes Baltijas guberņās 19. gadsimtā: saglabājušies dokumenti un izpētes iespējas
15.00–15.30	Ieva Pīgozne <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Fotogrāfiju nozīme zemnieku 19. gadsimta apģērba vēstures pētniecībā. Krustpils piemērs
15.30–16.00	Ilze Boldāne-Zeļenkova <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Dahomejas amazones Rīgas 700. jubilejas svinībās: “pasākuma nagla” vai vulgāra izklaide?

2022. gada 4. martā

Vadītāja: Ineta Lipša		
10.00–10.30	Daina Bleiere <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Okupācija Latvijas provincē reģionālās un vietējās preses skatījumā (17.06.–05.08.1940.)

10.30–11.00	Lelde Neimane <i>Latvijas Universitāte, Latvijas Okupācijas muzejs</i>	Informācijas un dezinformācijas nozīme 1941. gada 14. jūnija deportēto dzīves gaitās līdz atbrīvošanai no nometinājuma
11.00–11.30	Uldis Krēsliņš <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Ārstējošā personāla līdzdalība psihiski slimo pacientu iznīcināšanas akcijās nacistu okupācijas laikā Latvijā: Emīlijas Intenbergas gadījums
11.30–12.00	Pārtraukums	
Vadītāja: Ilze Boldāne-Zelenkova		
12.00–12.30	Ineta Lipša <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Padomju sieviešu un ārzemnieku kontakti: VDK un milicijas izmantotās kontroles metodes padomju Latvijā 20. gadsimta 60. gados
12.30–13.00	Kristīne Beķere <i>LU Latvijas vēstures institūts</i>	Cilvēktiesību neievērošana PSRS kā arguments latviešu trimdas politiskajā darbībā 20. gadsimta 70. un 80. gados
13.00–13.30	Ainārs Lerhis <i>LU Latvijas vēstures institūts</i> Inese Grumolte-Lerhe	Sociālās atmiņas mobilizācijas instrumenti Krievijā un šo procesu ietekme Latvijā
13.30–14.00	Noslēgums, diskusija	